

STABILITA ADMINISTRATÍVNEHO ČLENENIA ÚZEMIA SLOVENSKA V 20. STOROČÍ

Daniel Gurňák

Abstract

The paper presents a new view of development of administrative division of lesser administrative wholes in Slovak territory during 20. century. The article is dedicated to two aspects - stability and continuity of lesser administrative wholes which they are based on territorial identity.

Key words

historical geography, political geography, administrative division

Úvod

V našom príspevku sa zaoberáme fenoménom územnej stability administratívneho členenia Slovenska v 20. storočí. Náš výskum sme aplikovali na hierarchickej úrovni okresov. Cieľom nášho príspevku je prispieť novým uhlom pohľadu na problematiku územnej identity a kontinuity formovania administratívnych štruktúr.

Výskum vývoja administratívneho členenia Slovenska v r. 1901-2000

Základom nášho výskumu bolo zmapovanie vývoja okresného členenia územia Slovenska v rokoch 1901-2000. Okresné členenie územia Slovenska sa síce sformovalo definitívne už v roku 1881, takže sa ponúkala možnosť sledovať časový úsek 121 rokov (1881-2001), no rozhodli sme sa pre kratší časový úsek, najmä z ohľadom na fakt, aby sme potlačili nadmerný vplyv archaického administratívneho členenia z čias Uhorska na výsledky nášho výskumu. V našom výskume sme sa snažili zahrnúť všetky zmeny okresného členenia súčasného územia Slovenska v danom časovom období, s výnimkou menších úprav katastrálnych území a pod. Zmapovali sme tiež administratívne členenie na územiach ktoré boli dočasne od Slovenska odtrhnuté (najmä na juhu Slovenska 1938-1945). Pri sumarizovaní dát sme sa zamerali najmä na zmapovanie počtu zmien okresnej príslušnosti a časovú dĺžku trvania príslušnosti k danému okresu. Pri sledovaní okresnej príslušnosti sme zanedbali súčasné „mestské“ okresy Bratislavy a Košíc a nahradili sme ich sumárne jednotnými entitami Bratislavy, resp. Košíc. Taktiež sme zanedbali mierne odlišnosti v oficiálnych názvoch okresov (napr. Košice vidiek – Košice okolie) a považovali sme ich za totožnú administratívnu jednotku. Iná však bola situácia s okresmi v období rokov 1948-1960, kedy i ďalšie krajské mestá (okrem Bratislavy a Košíc) s ich

príslušnými okresmi boli rozdelené na mestské okresy a vidiecke okresy. V tomto prípade sme stotožnili okresy Nitra - mesto, Žilina - mesto, Banská Bystrica - mesto a Prešov - mesto s okresmi (predchádzajúcimi a nasledujúcimi) Nitra, Banská Bystrica, Žilina a Prešov, kým okresy Nitra - okolie, Žilina - okolie, Banská Bystrica - okolie a Prešov okolie sme pokladali za nové entity. Získané dáta sme analyzovali a komparovali s aktuálnym administratívnym členením Slovenska.

Hodnotenie stability nižších administratívnych celkov na Slovensku

Mapa územnej stability nižších administratívnych celkov na území Slovenska v r. 1901-2000 (mapa č. 1) zachytáva počet zmien v okresnej príslušnosti územia v sledovanom období. Ako vidno získané výsledky do značnej miery odrážajú hektický vývoj Slovenska v 20. storočí. Len veľmi málo území nezažilo ani jednu zmenu okresnej príslušnosti. V prípade Slovenska môžeme za územia s vyššou mierou stability považovať všetky tie, ktorých príslušnosť sa v danom období zmenila maximálne 2 krát, a to z toho dôvodu, aby sme negovali obdobie „veľkých“ okresov, t. j. administratívne členenie z rokov 1960-1996, ktoré potlačilo inak prevažujúce pôvodné (i súčasné) členenie na menšie okresy. Pri takomto uhle pohľadu sa prevažne stabilným javí najmä väčšina územia severozápadného a západného Slovenska, samozrejme s niektorými lokálnymi výnimkami. Na východnom Slovensku územia s vyššou mierou stability netvoria kompaktný väčší celok, ale tvoria „jadrové“ územia niektorých súčasných okresov. Zrejme zaujímavejší je však pohľad na rozmiestnenie území z vyššou až extrémnou nestabilitou (3-4, resp. 5-7 zmien). Dá sa povedať, že ide o územia, kde z rôznych príčin boli aplikované rôzne varianty okresného členenia, prípadne tu súperili o pozíciu okresného centra dve sídla (najmä prípad okresu Skalica-Holíč). Okrem už uvedenej oblasti Skalice je ďalším ohniskom nestability na západe Slovenska severovýchodné zázemie Bratislavy. Ďalšou nestabilnou oblasťou je južný Tekov a stredné Ponitrie (okresy Zlaté Moravce, Žarnovica, Partizánske). Na severnom Slovensku najmä oblasť južného Turca, rozhrania Liptova a Spiša, na severe východného Slovenska je to rozhranie Spiša a Šariša a najmä severný Zemplín. Vo všetkých týchto prípadoch išlo buď o kolísanie rozhraní medzi jednotlivými okresnými centrami, alebo o nestabilitu okresných centier (Turč. Teplice, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Snina). Avšak oveľa výraznejší a najmä súvislejší pás nestability administratívneho členenia Slovenska sa tiahne pozdĺž väčšiny jeho južnej hranice. Zvýšená nestabilita tohto územia bola spôsobená rozdelením územia Uhorska a tým aj časti pôvodných okresov, to sa týka najmä úzkeho pásu územia pozdĺž hranice s Maďarskom. Druhé

výrazné zvýšenie nestability, ktoré vytvorilo ďalší paralelne vedúci pás nestability vedúci pozdĺž dočasnej slovensko-maďarskej hranice z rokov 1938-1945 spôsobilo odtrhnutie južného Slovenska a opätovné rozdelenie okresov. Okrem týchto vážnych zásahov do administratívneho členenia južného Slovenska však prispelo k zvýšeniu miery nestability i „experimentovanie“ s politicky žiadúcim rozdelením tohto národnostne zmiešaného územia, pričom toto experimentovanie postihlo i priľahlé oblasti vnútrozemia Slovenska (Poltár, Hnúšťa, Sečovce). Je evidentné, že všetky tieto zmeny mali spoločného menovateľa – snahu každého režimu vysporiadať sa so sebe vlastným spôsobom s národnostnou otázkou.

Hodnotenie dominantnej príslušnosti k okresným celkom na Slovensku.

Zatiaľ čo predchádzajúca stať, t.j. sledovanie počtu zmien v okresnej príslušnosti územia môžeme považovať za hodnotenie dynamickej zložky administratívneho vývoja, nasledujúca stať je venovaná stacionárnej zložke tohto vývoja. Pri našom výskume sme tiež sumarizovali údaje o tom, ako dlho dané územie patrilo k jednotlivým okresným celkom, na základe získaných údajov sme vyčlenili územia kde dominovala príslušnosť k daným okresným celkom, pričom sme hodnotili aj intenzitu (t.j. časové trvanie) tejto dominantnej príslušnosti. Výsledky sme zhrnuli v mape č. 3. Vyčlenili sme 81 regiónov dominantnej príslušnosti k okresným celkom. Z nich len jeden (Jarovce, Rusovce, Čuňovo) nemal centrum na Slovensku (45 rokov patril do okresu Rajka, 26 do okr. Bratislava-vidiek a 29 do Bratislavy). Ako vidno vo väčšine týchto regiónov bola dominantná príslušnosť k okresnému celku i absolútna, t.j. dosiahla nadpolovičnú dĺžku trvania zo sledovaného časového obdobia. V niekoľkých prípadoch sa stalo, že jeden región dominantnej príslušnosti k okresným celkom sa „rozdelil“ na dve navzájom oddelené územia (Nové Zámky, Nitra, Vráble, Levice, Zvolen, Veľký Krtíš, Košice - okolie, Michalovce) Tieto exklávy sú výsledkom pôvodnej nestability daných území.

Pri komparácii regiónov dominantnej príslušnosti k okresným celkom so súčasným administratívnym členením Slovenska sme dospeli k nasledovným zisteniam. Počet 81 vymedzených regiónov mierne prekračuje počet súčasných okresov (72 po nahradení mestských okresov mestami Bratislava a Košice – vid'. vyššie). Zistené odlišnosti sme zhrnuli v mape č. 2. Všeobecne môžeme konštatovať, že na väčšine územia dominujú súčasné okresné celky, ale sú existujú i regióny, kde časť, alebo i celý súčasný okres, resp. jeho centrum, nebol v 20. storočí dominantný. Medzi takéto typicky „nepôvodné“ okresy patria Detva (Zvolen), Tvrdošín (dominuje Trstená) a Žarnovica (dominuje Nová Baňa a Žiar n H.). Ostatné okresy síce existovali i v minulosti, ale nedosiahli celkovú dominanciu,

medzi ne radíme okresy Pezinok (Bratislava-vidiek), Partizánske (Topoľčany), Poltár (Lučenec) a Turčianske Teplice (Martin). Naopak iné dominantné okresné centrá dnes už nefigurujú samostatne, okrem už spomínanej Rajky to sú: Šamorín (Senec, Dun. Streda), Hurbanovo (Komárno), Štúrovo (N. Zámky, Komárno, Levice), Vráble (Nitra, N. Zámky, Levice), Šahy (Levice), Nová Baňa (Žarnovica), Trstená (Tvrdošín), Tornaľa (Revúca, Rim. Sobota, Rožňava), Spiš. Stará Ves (Kežmarok, St. Ľubovňa), Moldava n. B. (Košice okolie), Giraltovce (Svidník, Vranov n. T., Bardejov, Prešov), Veľké Kapušany (Michalovce) a Kráľovský Chlmec (Trebišov). K dominantným bývalým okresným centrá patria ešte dve výnimky, prvou je Modrý Kameň, ktorý ako okresné centrum dominuje na polovici územia Veľký Krtíš. Mesto Veľký Krtíš dokonca leží na území s dominanciou Modrého Kameňa, ale ako okresné centrum dominuje v zvyšnej polovici územia dnešného okresu. Vzhľadom na špecifickú situáciu tohto prípadu považujeme za vhodné tieto dve centrá navzájom stotožniť. Druhou výnimkou je región dominancie okresu Bratislava vidiek, ktorý bol rozdelený medzi okresy Pezinok, Senec, a Malacky, keďže však Senec a Malacky figurujú i ako dominantné centrá, možno dnešný okres Pezinok považovať za nástupcu okresu Bratislava vidiek. Vzhľadom na uvedené skutočnosti je pozoruhodné, že z 13 uvažovaných dominantných ale bývalých okresných centier je 9 na národnostne zmiešaných územiach, ale nie je na nich ani jeden zo 7 nedominantných súčasných okresných centier. Pri zohľadnení vyššie uvedených faktov a celkovej komparácii regiónov dominantnej príslušnosti k okresným celkom so súčasným administratívnym členením Slovenska dochádzame k miere zhody 85%.

Záver

V našom príspevku sme sa pokúsili analyzovať vývoj členenia nižších administratívnych celkov na Slovensku. Hodnotili sme na jednej strane dynamiku tohto procesu, najmä aspekt stability, resp. nestability administratívneho členenia, na druhej strane sme hodnotili tiež stacionárnu zložku tohto procesu, najmä aspekt dominancie okresných centier, ktorý možno viac-menej stotožniť i s princípom kontinuity, resp. tradície týchto centier. Dospeli sme k záveru, že síce väčšina územia Slovenska z oboch sledovaných aspektov vykazuje relatívnu stabilitu, no zároveň nám výsledky analýz ukázali, že okrem výnimiek menšieho rozsahu je veľmi významný podiel javov územnej nestability chápanej v širšom slova zmysle viazaný na južné oblasti Slovenska. Rovnako je nutné konštatovať, že na južné Slovensko sa koncentruje i 70% prípadov porušenia kontinuity okresných centier pričom len sotva o tretine či štvrtine z nich možno tvrdiť,

že ide o archaické okresné centrá, ktoré boli vývojom prekonané. Nemožno samozrejme tvrdiť, že ide o kardinálny problém, zistili sme, že súčasné administratívne členenie možno z aspektu dominantných okresných centier asi na 85% považovať za kontinuálne s predošlým vývojom, no isté disproporcie tu napriek tomu existujú a je pravdepodobné, že v budúcnosti môžu vyvolávať určité politické pnutie.

Literatúra:

Belačík, J. – Leitmann, Š. – Pokorný, O. – Kuděj, F. – Mostecká, I. – Bokes, F. – Roubík, F. 1965:Správní členení Československa koncem roku 1920, In Atlas československých dějin, Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha

Hosák, L. – Leitmann, Š. – Mésároš, J. – Roubík, F. 1965:Správní členení v letech 1849 až 1881, In Atlas československých dějin, Ústřední správa geodézie a kartografie, Praha

Korec, P. – Lauko, V. – Tolmáči, L. – Zubriczký, G. – Mičietová, E. 1997, Kraje a okresy Slovenska, Q 111, Bratislava, 392 s., ISBN 80-85401-58-4

Žigrai, F. 2000: Možnosť použitia územnej identity ako kritéria pri vymedzovaní územno-správnych jednotiek, In: Čuka, P. ed. (2000): Geografické štúdie 7, Fakulta prírodných vied, Univerzity Mateja Bela & Rakúsky ústav pre východnú a juhovýchodnú Európu, Banská Bystrica, s. 2 – 11, ISBN 80-8055-443-9

Žudel, J. 1980. Územná organizácia v r. 1867-1922, Župy v r. 1923-1928, Krajinské zriadenie v r. 1928-1938, Správne členenie v r. 1938-1940, Správne členenie v r. 1949-1960, Správne členenie v r. 1960-1970, In Atlas SSR, SAV, Bratislava, 121-124

STABILITY OF ADMINISTRATIVE DIVISION OF TERRITORY OF SLOVAKIA DURING 20. CENTURY

Resume

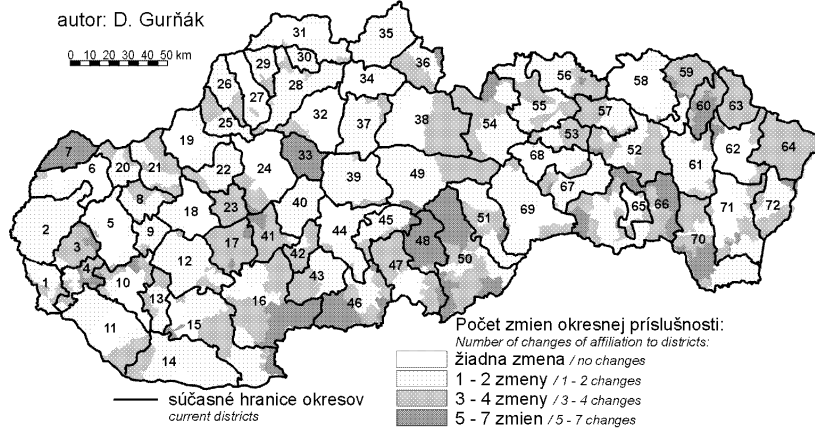
This paper analysed development of administrative division of lesser administrative wholes in Slovak territory. Our research is dedicated to two aspect of administrative developments: phenomenon of stability, perhaps unstability of administrative division and phenomenon of continuity, perhaps dominance of centres of lesser administrative wholes. Our research' results are finding, that lesser administrative wholes – districts on the majority of Slovak territory are relative stationary. Majority of phenomenons of territorial unstability are localized on the south regions of Slovakia, in regions with nationally mixed population. On this territory are localized 70% example of break of continuity of administrative division.

This fact argued one from important problems of development of administrative division in Slovakia which belongs resolution of nationally question.

Mapa č. 1 Územná stabilita nižších administratívnych celkov na území Slovenska v r. 1901-2000

Territory stability of lesser administrative wholes in Slovakia during period 1901-2000

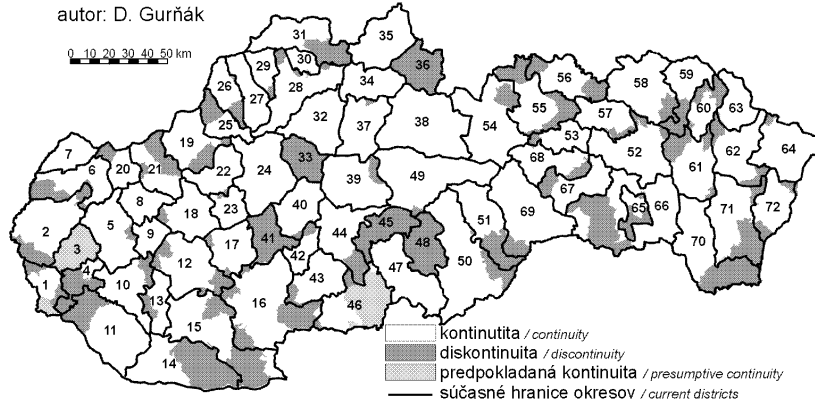
autor: D. Gurňák

Mapa č. 2 Kontinuita súčasného administratívneho členenia Slovenska

Continuity of current administrative division of Slovakia

autor: D. Gurňák

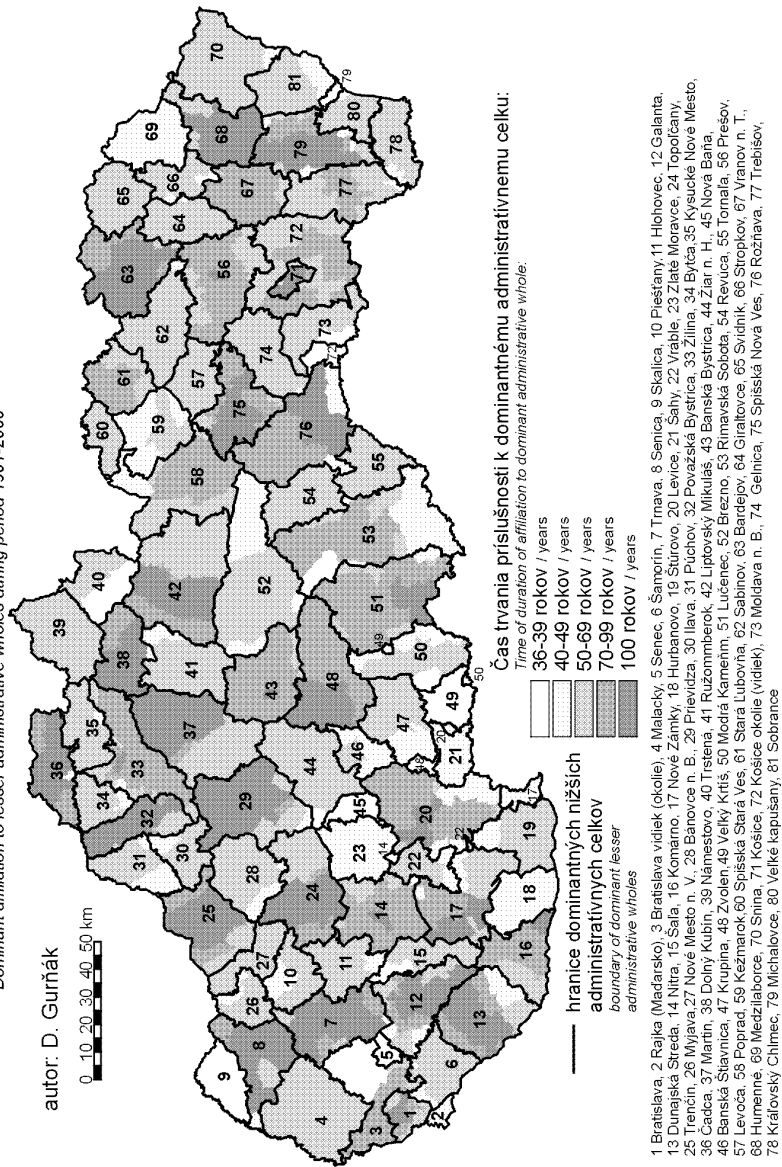

1 Bratislava (Bratislava I-V), 2 Malacky, 3 Pezinok, 4 Senec, 5 Trnava, 6 Senica, 7 Skalica, 8 Piešťany, 9 Hlohovec, 10 Galanta, 11 Dunajská Streda, 12 Nitra, 13 Šaľa, 14 Komárno, 15 Nové Zámky, 16 Levice, 17 Zlaté Moravce, 18 Topoľčany, 19 Trenčín, 20 Myjava, 21 Nové Mesto n. V., 22 Bánovce n. B., 23 Partizánske, 24 Prievidza, 25 Ilava, 26 Púchov, 27 Považská Bystrica, 28 Žilina, 29 Bytča, 30 Kysucké Nové Mesto, 31 Cadca, 32 Martin, 33 Turčianske Teplice, 34 Dolný Kubín, 35 Námestovo, 36 Tvrdošín, 37 Ružomberok, 38 Liptovský Mikuláš, 39 Banská Bystrica, 40 Ziar n. H., 41 Zarnovica, 42 Banská Stiavnica, 43 Krupina, 44 Zvolen, 45 Detva, 46 Veľký Krtíš, 47 Lučenec, 48 Poltár, 49 Brezno, 50 Rimavská Sobota, 51 Revúca, 52 Prešov, 53 Levoca, 54 Poprad, 55 Kežmarok, 56 Stará Ľubovňa, 57 Sabinov, 58 Bardejov, 59 Svidník, 60 Stropkov, 61 Vranov n. T., 62 Humenné, 63 Medzilaborce, 64 Snina, 65 Košice (Košice I-IV), 66 Košice okolie, 67 Gelnica, 68 Spišská Nová Ves, 69 Rožňava, 70 Trebišov, 71 Michalovce, 72 Sobrance

Mapa č. 3 **Dominantná príslušnosť k nižším administratívnym celkom v r. 1901-2000**
Dominant affiliation to lesser administrative wholes during period 1901-2000

autor: D. Gurňák

0 10 20 30 40 50 km

RNDr. Daniel Gurňák,
 Katedra regionálnej geografie, Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina,
 842 15 Bratislava, Slovenská Republika
 tel.: 00421 7 60296622, e-mail: gurnak@nic.fns.uniba.sk

Citácia článku:

Gurňák, D. (2002): **Stabilita administratívneho členenia územia Slovenska v 20. storočí**, In: Dubcová A., Kramáreková H. ed. (2002): Geografické informácie 7 – I. diel., Univ. Konštantína Filozofa, Fakulta prírodných a humanitných vied, Katedra geografie, Nitra, s. 80 – 87, ISBN 80-8050-542-X